

ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΙΟΝΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

**ΠΟΜΑΚΟΙ ΚΑΙ ΓΚΑΙΝΤΑ. ΕΡΕΥΝΩΝΤΑΣ ΜΙΑ «ΑΓΝΩΣΤΗ»
ΕΘΝΟΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ ΚΑΙ ΤΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΤΟΥΣ.**

Πτυχιακή εργασία

της Καναργιέλη Στυλιανής

A.M. M2014026

Υπό την εποπτεία

της κ. ΡΕΡΑΚΗ ΦΩΤΕΙΝΗΣ

ΚΕΡΚΥΡΑ

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2018

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	2
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΑ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ.....	5
1.1: Η ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ	5
1.2: Η ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΟΜΑΚΩΝ.....	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΤΩΝ ΠΟΜΑΚΩΝ.....	7
2.1: ΟΙ ΠΟΜΑΚΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΟΥΣ.....	7
2.2: ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΠΟΜΑΚΙΚΩΝ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ.....	9
2.3: ΓΚΑΙΝΤΑ ΚΑΙ ΘΡΑΚΙΩΤΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ.....	12
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	16
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	18
ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ.....	19
ΔΙΣΚΟΓΡΑΦΙΑ.....	19
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	20

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η έρευνα που επέλεξα να κάνω προέκυψε από το γεγονός ότι κατάγομαι από την πόλη της Ξάνθης, στην οποία ζει μια μειονοτική πληθυσμιακή ομάδα, οι Πομάκοι. Σ' αυτόν τον τόπο ζω, βλέπω και ακούω πολλά πράγματα στην καθημερινότητα μου για αυτή τη μειονότητα, ενώ παράλληλα υπάρχουν αρκετοί άνθρωποι που με ρωτάνε «Τι είναι οι Πομάκοι;» και δεν ξέρω να τους απαντήσω με ακρίβεια. Θεώρησα, λοιπόν, ότι θα ήταν πολύ σημαντικό και χρήσιμο να ασχοληθώ με τη μειονότητα των Πομάκων, έτσι ώστε, να λύσω τις όποιες απορίες, όσο το δυνατόν πιο υπεύθυνα γίνεται.

Παράλληλα, αποφάσισα να αναφερθώ και στο θέμα της γκάιντας, επειδή από πολύ μικρή ηλικία έχω ανάλογα ακούσματα, είμαι πλέον μαθήτρια αυτού του οργάνου, μου αρέσει ν' ακούω σκοπούς και ρυθμούς της Θράκης και γενικότερα να ασχολούμαι με την παραδοσιακή μουσική. Με αυτή μου την επιλογή έχω ως στόχο να απαντήσω σε ερωτήματα όπως, το πώς παίζεται η γκάιντα και από τι αποτελείται.

Η μεθοδολογία που ακολούθησα, είναι οι μη-δομημένες συνεντεύξεις, δηλαδή, ακολούθησα έναν τύπο συνέντευξης, με τον οποίο άφησα το συνομιλητή μου να εκφραστεί πιο ελεύθερα, έτσι ώστε να μου δημιουργηθούν παραπάνω ερωτήματα και να αποκτήσω περισσότερες πληροφορίες. Τις συνεντεύξεις αυτές τις παραθέτω σε DVD στο τέλος της εργασίας.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τους ανθρώπους για την πολύτιμη βοήθειά τους, για το υλικό που μου παραχώρησαν στα πλαίσια αυτής της εργασίας: το Ίδρυμα Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης, για την παραχώρηση έντυπου υλικού, την Εμινέ Μπουρουτζή, για τη συνέντευξη και τα τραγούδια, το Βαγγέλη Δωρόπουλο, που είναι και ο δάσκαλος μου στη γκάιντα, το Γιάννη Καναργιέλη, που είναι ο πατέρας μου και την καθηγήτρια μου κ. Ρεράκη Φωτεινή για την κατανόηση, την καθοδήγηση και την εμπιστοσύνη που μου έδειξε όλο αυτό το διάστημα.

Λέξεις κλειδιά: Πολιτισμός, Θράκη, Πομάκοι, Μουσική, Γκάιντα.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Από τα αρχαία χρόνια, στο κατάφυτο ορεινό σύμπλεγμα της Ροδόπης, βρίσκει φιλόξενο καταφύγιο μια ιδιαίτερη εθνοτική ομάδα, οι Πομάκοι (παλαιά ονομασία: Αχριάνες ή Αγριάνες), η οποία δυστυχώς εξακολουθεί να μένει για πολλούς ανθρώπους άγνωστη. Αυτό οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι οι Πομάκοι, βρίσκονται στο βορειότερο τμήμα της Ελλάδας -πράγμα που τους απομονώνει- αλλά και στο γεγονός ότι δεν έχουν γίνει ακόμη αρκετές αναφορές για την ύπαρξή τους¹. Σταθμός στην ιστορική πορεία των Πομάκων αποτελεί ο γλωσσικός εκσλαβισμός τους κατά τη βυζαντινή περίοδο και ο εξισλαμισμός τους κατά την περίοδο της Οθωμανικής κατάκτησης των Βαλκανίων.

Το 1923 με τη συνθήκη της Λωζάνης, ορίστηκε ως συνοριακή γραμμή ανάμεσα στην Ελλάδα και στη Βουλγαρία, η οροσειρά της Ροδόπης, με αποτέλεσμα οι Πομάκοι να διασκορπιστούν κυρίως σε 3 χώρες (Ελλάδα, Βουλγαρία, Τουρκία), με αποτέλεσμα ο αριθμός τους να μην υπερτερεί πουθενά. Οι Βούλγαροι θεωρούν τους Πομάκους ως Βούλγαρους που εξισλαμίσθηκαν, οι Έλληνες ως απόγονους των αρχαίων Θρακών της πολεμικής φυλής των “Αγριάνων” ή μερικοί τους θεωρούν απόγονους του Μ. Αλεξάνδρου (βλ. group Thracian and Dacian into a southern Balto – Slavic languages linguistic family), ενώ οι Τούρκοι, στηριζόμενοι στο γεγονός ότι είναι μουσουλμάνοι τους θεωρούν Τούρκους, «Κουμάνους» ή «Τσέπνιδες» (νομαδική τουρκική φυλή που εγκαταστάθηκε κατά το Μεσαίωνα στα Βαλκάνια)².

Το 1954 η Ελλάδα θέσπισε τον επίσημο χαρακτηρισμό ολόκληρης της μειονότητας ως Τουρκικής και σε αυτό το χαρακτηρισμό, συμπεριλάμβανε και τους Πομάκους³ (στα πλαίσια της αντικομμουνιστικής προπαγάνδας και του φόβου από το Βορρά). Όμως, από το 1990 και μετά η Ελληνική κυβέρνηση υποστήριζε σωματεία και ομάδες Πομάκων, οι οποίοι αναδεικνύουν την ανάδειξη της εθνικής ταυτότητας των Πομάκων ως διαφορετική από αυτή των Τούρκων⁴. Καταλαβαίνουμε, λοιπόν, όλοι πως οι Πομάκοι, είναι ένας λαός που διανύει τον 21^ο αιώνα

¹ Βλ. Γεωργαντζής Α. Πέτρος, *Πομάκοι. Καταγωγή και Ταυτότητα*, Ξάνθη, 2010, σ. 7-16.

² Βλ. Θεοχαρίδης Δ. Πέτρος, *Πομάκοι: Οι Μουσουλμάνοι της Ροδόπης (Ιστορία, Καταγωγή, Γλώσσα, Θρησκεία, Λαογραφικά)*, σ. 6-10.

³ Υπάρχει ένας νόμος, ο 3065/1954 (ΦΕΚ Α' 239, 9.10.1954), ο οποίος ήταν ο πρώτος νόμος που ρύθμιζε τα θέματα της μειονοτικής εκπαίδευσης και ισχύει μέχρι και σήμερα. Στο νόμο αυτό η Ελλάδα αναγνωρίζει τα σχολεία της μειονότητας ως Τουρκικά.

⁴ Βλ. Εφημερίδα Ζαγάλιστα, Κέντρο Πομακικών ερευνών, τεύχος 48.

ατενίζοντας ένα μέλλον δυσοίωνο για τη γλώσσα⁵ τους και όχι μόνο, καθώς έχει συντριφτεί στις μέρες μας ο πολιτισμός τους μεταξύ παγκοσμιοποίησης και πολιτικής.

Εικόνα 1: Πομακοχώρια της Ορεινής Ξάνθης⁶

⁵ Η Πομάκικη γλώσσα θεωρείται διάλεκτος της Βουλγαρικής ή αρχαία βουλγαρική ή εκκλησιαστική σλαβική.

⁶ Τα κυριότερα Πομακοχώρια του νομού Ξάνθης είναι τα εξής: Κένταυρος, Εχίνος, Μύκη, Σάτρες, Ωραίον, Θέρμες, Κιμμέρια, Σέλερο, Γλαύκη, Καλότυχο, Κύκνος, Πάχνη, Μέδουσα, Έρανος και Πόρτα.

Στο νομό Ροδόπης είναι τα: Κέχρος, Χλόη, Βυρσίνη, Κάρδαμος, Σμιγάδα, Κύμη, Μυρτίσκη, Μελίταινα, Κρυστάλλη, Εσοχή και Ραγάδα. Στον Έβρο είναι τα: Ρούσσα, Σιδηρώ, Σιδηροχώρι, Μέγα Δέρειο και Γονικό. Στην Ανατολική Ροδόπη και στα Πομακοχώρια του Έβρου συναντάμε τους Κιζιλμπάσηδες, μια αλεβίτικη αίρεση Μπεκτασήδων με ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά, που αποτελούν περίπου το 5% των Πομάκων. Οι Μπεκτασήδες είναι γνωστοί και ως Αλεβήδες. Αποτελούν τη μεγαλύτερη θρησκευτική μειονότητα της Τουρκίας και υπάρχουν περίπου 20 εκ. πιστοί. Το τάγμα των Μπεκτασήδων ιδρύθηκε από τον Σεγίτ Μουχαμέτ Μπεκτάς, ο οποίος πέθανε το 1271.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΑ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1.1: Η ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ

Η πλειοψηφία των Πομάκων δεν έχει καλή γνώση της ελληνικής γλώσσας. Όσον αφορά στην εκπαίδευσή τους, στα περισσότερα χωριά, τα παιδιά φοιτούν μόνο σε σχολεία της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, τα οποία είναι μειονοτικά, ενώ στη δευτεροβάθμια δεν υπάρχουν αρκετά σχολεία και στην τριτοβάθμια δεν υπάρχουν καθόλου. Δικό τους αλφάβητο δεν έχουν, είναι βασισμένοι στο Κυριλλικό αλφάβητο και με αυτόν το τρόπο έχουν δημιουργήσει μία δική τους γραφή. Μπορεί από τη μία η ελληνική γλώσσα να έχει κρατική υπόσταση και να είναι αρκετά ισχυρή, όμως από την άλλη υπάρχει και η τουρκική γλώσσα, η οποία είναι ισχυρότερη ειδικά στα μειονοτικά σχολεία⁷. Αυτό συμβαίνει διότι η ελληνική γλώσσα χρησιμοποιείται ως δεύτερη - ξένη- γλώσσα⁸. Μια τέτοια διαπίστωση θα μπορούσε να συμβάλλει στην ερμηνεία της μη οικειοποίησης της ελληνικής γλώσσας από τη μεριά των Πομάκων.

Παρακάτω, παραθέτω τα λόγια ενός Πομάκου, του ΣεμπαϊδίνΚαραχότζα⁹, ο οποίος υπήρξε μαθητής του γυμνασίου Σμίνθης στα Πομακοχώρια του Νομού Ξάνθης:

Τα παιδιά της μειονότητας, όπως και όλα τα ελληνόπουλα... είναι χρέος της ελληνικής πολιτείας να μαθαίνουν την ελληνική γλώσσα. Αυτό είναι ανεξάρτητο από τις διεθνείς συμβάσεις, για την παιδεία των παιδιών της μειονότητας. Στους τόπους που υπάρχει μουσουλμανική μειονότητα πρέπει να υπάρχουν δύο ειδών σχολεία : α) ελληνικά σχολεία προσχολικής, υποχρεωτικής (δημοτικό – γυμνάσιο) και λυκειακής εκπαίδευσης (γενικής και επαγγελματικής), β) μειονοτικά σχολεία – σύμφωνα με τις συμβάσεις – στα ελληνικά και στη μειονοτική γλώσσα που επιλέγουν οι κάτοικοι. Επειδή όμως η μειονότητα δεν είναι γλωσσικά ενιαία, όπου χρειάζεται, θα υπάρχει εκπαιδευτική δομή φροντιστηρίου για τη μειονοτική γλώσσα που δε διδάσκεται στο σχολείο. Ούτως ή άλλως η μητρική γλώσσα πρέπει να γίνεται αντικείμενο σπουδής. Βασικός

⁷ Η γλώσσα που μαθαίνουν τα παιδιά σε μειονοτικά σχολεία είναι η ελληνική, η τουρκική, η πομακική (ασχέτως που δεν έχει δική της γραφή) και η ρομανί. Η πομακική γλώσσα, πιστεύω πως ακολουθεί τη γραμματική της βουλγαρικής.

⁸ Βλ. Σπύρος Α. Μοσχονάς, *Γλωσσική Ιδεολογία και Πολιτική: Η Διδασκαλία της Ελληνικής στα Μειονοτικά Σχολεία της Θράκης*, σ. 1-21, 279-280.

⁹ Βλ. «Εκπαίδευση και Πολιτισμός των Πομάκων», XanthiTimes, 8/7/2017.

στόχος είναι να μάθουν την ελληνική γλώσσα, από τη στιγμή που τα παιδιά ζουν στην Ελλάδα.

Είναι γεγονός ότι πλέον έχει επηρεαστεί η τουρκική μειονότητα όσον αφορά στον μαθητικό πληθυσμό, λόγω μετακίνησης των Πομάκων από τα χωριά στις πόλεις. Οι δάσκαλοι που διδάσκουν σε αυτά τα σχολεία είναι Έλληνες (για τη μάθηση της ελληνικής γλώσσας) και Τούρκοι (για τη μάθηση τουρκικής γλώσσας). Με λίγα λόγια, η εκπαίδευση στα μειονοτικά σχολεία της Θράκης, είναι ένα πεδίο ανταγωνισμού, κυρίως ανάμεσα σε δύο «αντίπαλους» λαούς: του τουρκικού και του ελληνικού. Νιώθουν οι ίδιοι μειονότητα, γιατί και ο ελληνικός και ο τουρκικός λαός τους κάνουν να αισθάνονται ξένοι. Μάλιστα, σε μαρτυρίες Πομάκων έχει αναφερθεί χαρακτηριστικά ότι «Η Ελλάδα είναι η πατρίδα μας, όμως, ακόμα και σ' αυτήν αισθανόμαστε ξένοι»¹⁰. Αναρωτιέται κανείς λοιπόν πώς οι Πομάκοι μπορούν να νιώθουν ίσοι με τους «υπόλοιπους Έλληνες» από τη στιγμή που αναγκάζονται στην ίδια τους την πατρίδα να νιώθουν ξένοι;

1.2 Η ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΟΜΑΚΩΝ

Η ενδυμασία που πρέπει να έχει η κάθε γυναίκα Πομάκα διαφέρει από χωριό σε χωριό, αλλά παρόλα αυτά δε παύει να έχει συγκεκριμένο τύπο. Τις περισσότερες φορές, οι γυναίκες φοράνε φερετζέ¹¹, ένα κόκκινο παντελόνι και στο κεφάλι μια κόκκινη μαντήλα (τεστεμέλ). Στην πλάτη τους κρεμάνε τορβά¹², στα πόδια τους φοράνε εμενιέ ή παπούτσε ή τακίνα ή σιτκαλά (παπούτσια) και μερικές κυκλοφορούν με το λεγόμενο τσεμπέρι¹³, γιατί η σεμνότητα είναι το χαρακτηριστικό των Πομάκων. Τα κοσμήματα που φορά η Πομάκισσα είναι τα ακόλουθα: τακίμ ή πρότσκα ή γκερντάν¹⁴, μπουρμίτσα (βέρα αρραβώνων), πόρστεν (δαχτυλίδι), μπελεστέ (βραχιόλια), σαντρόκ (κολιέ) και ούσνικι (σκουλαρίκια). Τα μαλλιά τους τα φροντίζουν συνεχώς. Δε τα κόβουν σχεδόν ποτέ, καθώς τα κρύβουν κάτω από τη μαντήλα τους, γιατί λένε

¹⁰ Αυτή τη μαρτυρία τη βρήκα σε συνεντεύξεις που πήρε ο πατέρας μου από Πομάκους, το 1994.

¹¹ Φερετζές, είναι η ρόμπα που φορούσαν οι Πομάκες. Συνήθως, το χρώμα του ήταν μπλε σκούρο ή μαύρο.

¹² Τορβάς, είναι ένα σακίδιο, το οποίο το κρεμούσαν στον ώμο για τη μεταφορά των παιδιών τους.

¹³ Τσεμπέρι, είναι ένα μαντήλι που φοριέται στο κεφάλι, για να σκεπάσει το πρόσωπο της γυναίκας και φτάνει ως το στήθος, αφού πρώτα καλύψει τους ώμους της.

¹⁴ Είναι κολιέ διαφόρων ειδών: από χάντρες, από λίρες, υφάσματα, νομίσματα κλπ. Συνήθως, όμως, τα περισσότερα κολιέ ήταν ψεύτικα.

πως δε πρέπει να τα βλέπουν οι ξένοι άντρες. Χρησιμοποιούν χτένια ή αλλιώς φάτκα (κοκαλάκια) για να τα πιάσουν.

Οι άντρες, από την άλλη, φορούσαν το γκάστε (σώβρακο), το σερβάλ (παντελόνι σαν βράκα) που το έδεναν με το βουρκουζούνι (ζώνη) ή με γκεϊτάν (κορδόνι), το πατούρ¹⁵, το ριζά (μάλλινο ύφασμα ή βαμβακερό), το καβάτ (πουκάμισο), το αμπά (κοντό σακάκι, χωρίς γιακά), το γελέκ (γιλέκο φτιαγμένο από τσόχα), το σέτρα (σακάκι από υφαντό ύφασμα), το παντόλ (παντελόνι), το κέπε (χειμωνιάτικο πανωφόρι), τα τσουράπε (τσουράπια, μάλλινες κάλτσες), τη σάπκα ή κουλέτα (σκούφος) και το σαρίκι ή τσαλμά (φέσι). Η ενδυμασία των μικρών παιδιών ήταν το τερλίκ (κάλυμμα για το κεφάλι του παιδιού), ρίζα και καβάτ (πουκάμισο και φανέλα), γκάστε και τζενταμάν (σακάκι).

Στα παιδιά τους φορούσαν ριζίνκα, που είναι πουκάμισο από χασέ, από πάνω φορούσαν ριζά, τα τύλιγαν με πλένα (πάνες) και με μπαχτσέ ή πόβι (κορδόνι με κλωστές).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΤΩΝ ΠΟΜΑΚΩΝ

2.1 ΟΙ ΠΟΜΑΚΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΟΥΣ

Αν παρατηρήσει κανείς τα τραγούδια των Πομάκων καταλαβαίνει αμέσως την επίδραση της αρχαίας ελληνικής γλώσσας. Μεταξύ άλλων τραγουδιών, σώζονται και παραλλαγές της αρχικής μορφής του τραγουδιού και στην ελληνική γλώσσα, ενώ μετά τη Βουλγαρική κατάκτηση το 1205, τα τραγούδια τους μεταγράφηκαν στη γλώσσα που είχαν αποκτήσει. Ένα από τα πιο γνωστά τραγούδια που είναι φανερό η επίδραση της ελληνικής γλώσσας, είναι το «Γιοφύρι της Άρτας¹⁶».

Όπως αναφέρει, στη συνέντευξη που μου έδωσε η Εμινέ Μπουρουτζή¹⁷, μέχρι το 1990 περίπου, τα κορίτσια επικοινωνούσαν με τα αγόρια μέσω τραγουδιών, το λεγόμενο «νυχτέρι». Με αυτόν

¹⁵ Πουτούρι, φαρδύ παντελόνι σα «βράκα» που έφτανε ως τον αστράγαλο.

¹⁶ Τραγούδι: Τρία αδέρφια χτίζανε γεφύρι (τριμινια μπρατιε γκραντα γκρανταχα). Παραλλαγή της γνωστής σε όλη την Ελλάδα – και όχι μόνο – παραλογής «Του γεφυριού της Άρτας». Μόνο που οι Πομάκοι πιστεύουν πως το γεφύρι δε χτίζεται από μαστόρους και μαθητές, αλλά από τρία αδέρφια. Η ιστορία του τραγουδιού συνεχίζεται με τη Γιουρκιά να πέφτει να βρει το δαχτυλίδι του αγαπημένου της και τελικά να χτίζεται στο γεφύρι, ως θυσία, προκειμένου αυτό να στερεωθεί.

¹⁷ Βλ. παρακάτω το βιογραφικό της Εμινέ Μπουρουτζή.

τον τρόπο, τα αγόρια καταλάβαιναν ότι έχει «νυχτέρι» και ότι τα κορίτσια τους θέλουν, τους καλούν. Τα τραγούδια τα μάθαιναν από τις μεγαλύτερες γενιές, όπως παππούδες, γιαγιάδες, μαμάδες, θείες. Οι στίχοι των τραγουδιών δημιουργήθηκαν από απλούς ανθρώπους (όπως γεωργούς, βοσκούς, τεχνίτες κτλ.). Όσο πιο ψηλά ήταν τα χωριά και απομονωμένα, τόσο πιο πολλά παραδοσιακά τραγούδια είχανε. Βέβαια, από χωριό σε χωριό διέφερε η διάλεκτος. Όποιον είχε ωραία φωνή τον θεωρούσαν χαρισματικό. Μέχρι και το 1998, οι Πομάκοι, τραγουδούσαν κυρίως όταν πήγαιναν να βγάλουν τα καπνά από τα χωράφια ή όταν χτενίζανε το μαλλί από τα πρόβατα. Τα τραγούδια τους πραγματεύονται τον πόνο, την αγάπη, το χωρισμό, τις στεναχώριες που περνούσαν και καμιά φορά το προξενιό. Οι Πομάκοι, κυρίως σε γιορτές, συνήθιζαν να συνοδεύουν με χορό τα παραδοσιακά τους τραγούδια. Οι χοροί των γυναικών ήταν σχεδόν αθόρυβοι και σεμνοί, ενώ των αντρών έντονοι και ζωηροί. Αξίζει εδώ να σημειωθεί πως σύμφωνα με την Εμινέ, μέχρι και σήμερα, δε μπορούν να δεχτούν μία γυναίκα να είναι ανεξάρτητη, θα την πολεμήσουν. Κι αυτό γιατί, θεωρούν πως πρέπει να υπάρχει κάποιος άντρας που θα τη συντηρεί. Παρόλα αυτά, όμως, υπάρχουν γυναίκες τραγουδίστριες που δε το βάζουν κάτω, ασχέτως αν ακόμη δεν επιτρέπουν στις γυναίκες να χορεύουν και να τραγουδούν, επειδή τις θεωρούν «κατώτερες».

2.2 ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΠΟΜΑΚΙΚΩΝ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ¹⁸

Τα παρακάτω τραγούδια υπάρχουν σε βίντεο και σε ηχητικά αρχεία από δικές μου καταγραφές.

Rádo

'Rado 'bjalo 'milo 'ljube, 'Rado 'bjalo 'milo 'ljube, 'zemi 'puška ta me 'jobij 'grabne 'nože ta me 'zdrobi. 'Grabne 'nože ta me 'zdrobi. 'grabne 'nože ta me 'zdrobi, ta me 'stori na dve, na tri, da ne 'gledat 'mojse 'jofiti. Da ne 'gledat 'mojse 'jofiti, da ne 'gledat 'mojse 'jofiti, ga te 'vodi 'drugo j 'ljube ga te 'vodi 'drugo j 'ljube As ko ti sym glave' nica, as ko ti sym glave' nica 'jimam ljube as vojnika, 'jimam ljube as vojnika.	Ράντο άσπρη, αγαπημένη μου, Ράντο άσπρη, αγαπημένη μου, Πάρε όπλο και σκότωσέ με, Άρπαξε μαχαίρι και κομμάτιασέ με. Άρπαξε μαχαίρι και κομμάτιασέ με, άρπαξε μαχαίρι και κομμάτιασέ με, κάνε με δυο-τρία κομμάτια, να μη βλέπουν τα μάτια μου. Να μη βλέπουν τα μάτια μου, να μη βλέπουν τα μάτια μου που σε έχει άλλος. Εγώ δεν είμαι αρραβωνιαστικιά σου, εγώ δεν είμαι αρραβωνιαστικιά σου, έχω αγαπημένο εγώ φαντάρο, έχω αγαπημένο εγώ φαντάρο
--	--

Rúsa kósa yímom (Ξανθά μαλλιά έχω)¹⁹

'Rusa 'kosa 'jimam, fíbitʃki si 'nemam [2] 'Zemi 'menjæ 'purno 'l'ube i ja da 'jimam [2]	Ξανθά μαλλιά έχω, κοκαλάκια δεν έχω, πάρε μου, πρώτη μου αγάπη, και εγώ να έχω.
--	---

¹⁸ Βλ. Ρόγγο Αλή, *Πομάκικα Δημοτικά Τραγούδια της Θράκης*, Α' τόμος, εκδ. Ταμείον Θράκης, Ξάνθη, 2002, σ. 81-311. (Συλλογή πομάκικων δημοτικών τραγουδιών: της αγάπης, του γάμου, της καθημερινής ζωής, αφηγηματικά, ιστορικά, Ληστρικά, της οικογένειας, του στρατού, της ξενιτιάς, του χορού, της γιορτής, νανουρίσματα, της αρρώστιας, του θανάτου, της φύσης, περιγελαστικά).

¹⁹ Τραγούδι από το χωριό Δημάριο.

‘Bjæli ‘ruki ‘jimam, bur‘mi si ‘nemam [2] ‘Zemi ‘menjæ ‘puurvo ‘l‘ube i ja da ‘jimam [2] ‘Tenka snaga ‘jimam, Kadi‘fe si ‘nemam [2] ‘Zemi ‘menjæ ‘puurvo ‘l‘ube i ja da ‘jimam [2] ‘B‘æli ‘nogi ‘jimam, ‘kundri si ‘nemam. [2] ‘Zemi ‘menjæ ‘puurvo ‘l‘ube i ja da ‘jimam [2]	Άσπρα χέρια έχω, Βραχιόλια δεν έχω, πάρε μου, πρώτη μου αγάπη, και εγώ να έχω. Λεπτό κορμί έχω, Κατιφέ δεν έχω, πάρε μου, πρώτη μου αγάπη, και εγώ να έχω. Άσπρα πόδια έχω, Κουντούρια δεν έχω, πάρε μου, πρώτη μου αγάπη, και εγώ να έχω.
--	---

Trimína brátve (Τρία αδέρφια)

Trimína brátve gráde gradéha Pres den ye gradét, vécher se sípe Pres den ye gradét, vécher se sípe. Sénnaha brátve, da se zdómevat Da se zdómevat, da se spétovat. Kóm(u) ta se dóyde párvoto lûbe Kóm(u) ta se dóyde párvoto lûbe Néye shtem grádim f’ sredé gradóna Néye shtem grádim f’ sredé gradóna. Che se podáde náy málkemune Che se podáde náy málkemune Náy málkemune Yurkâ kadóna Náy málkemune Yurkâ kadóna. S’ yóchi yi máha “Ne móy daháda” S’ yóchi yi máha “Ne móy daháda” S’ róki hi máha “nadzát se várni”.	Τρία αδέρφια, τοίχο έχτιζαν Τη μέρα τον κτίζουν, το βράδυ γκρεμίζεται Τη μέρα τον κτίζουν, το βράδυ γκρεμίζεται. Κάθισαν τα αδέρφια να κουβεντιάσουν Να κουβεντιάσουν, να συζητήσουν. Όπου έρθει η πρώτη αγάπη Όπου έρθει η πρώτη αγάπη Εκείνη θα κτίσουμε στη μέση του τοίχου Εκείνη θα κτίσουμε στη μέση του τοίχου. Και εμφανίστηκε του πιο μικρού Και εμφανίστηκε του πιο μικρού Του πιο μικρού η όμορφη Γιουρκέ Του πιο μικρού η όμορφη Γιουρκέ. Με τα μάτια της έγνεψε «Μην έρχεσαι» Με τα μάτια της έγνεψε «Μην έρχεσαι» Με το χέρι της έγνεψε «Γύρνα πίσω».
---	---

Kîtko ímam faf bahchôna (Λουλούδι έχω στον κήπο μου)

Kítka yímom faf bahchéna, marí, annnoléy* lûbele	Λουλούδι έχω στον κήπο μου, μαρή, μοναδική μου αγάπη
Návedey se, yótkatsay ye, marí, annnoléy* lûbele	Σκύψε, κόψτο, μαρή, μοναδική μου αγάπη
Návedey se, yótkatsay ye, marí, annnoléy* lûbele	Σκύψε, κόψτο, μαρή, μοναδική μου αγάπη
Yótkatsáy ye, zákichéy ye, marí, annnoléy* lûbele	Κόψτο, στολίσου στο αυτί, μαρή, μοναδική μου αγάπη
Yótkatsáy ye, zákichéy ye, marí, annnoléy* lûbele	Κόψτο, στολίσου στο αυτί, μαρή, μοναδική μου αγάπη
Zakichí ye na yushóto,, marí, annnoléy* lûbele	Στόλισέ το στο αυτί, μαρή, μοναδική μου αγάπη
Zákichey ye na yushóto, marí, annnoléy* lûbele	Στόλισέ το στο αυτί, μαρή, μοναδική μου αγάπη
Na yushóto, na strankóto, marí, annnoléy* lûbele	Στο αυτί, στο πλάι, μαρή, μοναδική μου αγάπη
Na yushóto, na strankóto, marí, annnoléy* lûbele	Στο αυτί, στο πλάι, μαρή, μοναδική μου αγάπη
Póigray mi faf horóto, marí, annnoléy* lûbele.	Χόρεψέ μου, στο χορό, μαρή, μοναδική μου αγάπη.
annnoléy = μοναδική < annó= ένας.	

Αν διαβάσει κανείς τις μεταφράσεις των πομάκικων τραγουδιών, θα καταλάβει πως τα κορίτσια έχουν τον πρωταγωνιστικό ρόλο. Επειδή υπάρχει μεγάλη απόσταση ανάμεσα στους παραδοσιακούς πομάκικους οικισμούς, η παραλλαγή της πομάκινης γλώσσας αλλάζει από χωριό σε χωριό²⁰ (φωνολογικά και λεξιλογικά). Μερικά από τα πομάκικα τραγούδια ως προς τη μετρική τους ανάλυση έχουν απλά, σύνθετα και μεικτά μέτρα και σε κάποια παρουσιάζεται πολυμετρία. Πολλά από τα τραγούδια τους είναι πολυφωνικά. Υπάρχουν αρκετές επαναλήψεις φράσεων και λέξεων ή μοτίβων. Τα βασικότερα μουσικά όργανα που είχαν οι Πομάκοι στην ορχήστρα τους ήταν τα εξής: ο τσιφτελεμές (διπλός αυλός), το σαζ (είδος μπουζουκιού), η γκάιντα, το καβάλι, το τοπάν (νταούλι) και η πιστέλκα (φλογέρα) που ήταν και το πιο δημοφιλές.

²⁰ Βλ. Παπαδημητρίου Γ. Παναγιώτης, *Λαλιές των Πομάκων της Ελληνικής Ροδόπης: Περιφερειακή Αναλυτική Σλαβική και μουσουλμάνοι ομιλητές στη Νοτιοανατολική Ευρώπη*, Β' τόμος, Θεσσαλονίκη, 2013, σ. 11, 185, 353, 533.

Βλ. επίσης: Παπαδημητρίου Γ. Παναγιώτης, *Λαλιές των Πομάκων της Ελληνικής Ροδόπης: Περιφερειακή Αναλυτική Σλαβική και μουσουλμάνοι ομιλητές στη Νοτιοανατολική Ευρώπη*, Γ' τόμος, Θεσσαλονίκη, 2013, σ. 11, 227, 379, 585, 739.

2.3 ΓΚΑΙΝΤΑ ΚΑΙ ΘΡΑΚΙΩΤΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ

Η γκάιντα είναι ένα παραδοσιακό πνευστό μουσικό όργανο, η οποία αποτελείται από τη γκαϊντανίτσα, το φυσάρι, το τουλούμι, τα κεφαλάρια στα οποία προσαρμόζεται η γκαϊντανίτσα και από το μπουρί, δηλαδή τον ισοκράτη που παίζει με διαφορά οκτάβας. Όμως η κύρια μελωδική έκταση της γκαϊντανίτσας, καλύπτει ένα διάστημα έκτης, από την υποτονική έως και την πέμπτη βαθμίδα. Αν όχι πάντα, τις περισσότερες φορές παρατηρούμε ότι το τονικό κέντρο βρίσκεται στην τονική του οργάνου (μπορεί να το συναντήσουμε και στην υποτονική, στην τρίτη ή ακόμα και στην έκτη βαθμίδα). Φτιάχνεται από δέρμα κατσικιού, για την ακρίβεια θηλυκού κατσικιού, για να είναι πιο ανθεκτικό. Πλέον υπάρχει και η «ενισχυμένη» γκάιντα με επένδυση που είναι φτιαγμένη από πλαστικό και από ύφασμα, η οποία είναι πιο ανθεκτική στο χρόνο από μία «φυσική» γκάιντα.

Έχει έκταση μιας οκτάβας και παίζει σε κλίμακες - δρόμους όπως ματζόρε, μινόρε, πεντατονική, ουσάκ και χιτζάζ. Όσον αφορά στις γκαϊντανίτσες, υπάρχουν ξεχωριστά σε διαφορετικές τονικότητες. Μέχρι περίπου τα τέλη της δεκαετίας του 70' η γκάιντα έπαιζε τελείως μόνη της, μετέπειτα όμως μπήκε η συνοδεία των κρουστών και αργότερα έπαιζε σε ολόκληρη ορχήστρα. Παιζόταν συνήθως σε γλέντια σε πλατείες των χωριών. Τη γκάιντα στην Ελλάδα μπορεί κανείς να τη συναντήσει και με άλλες ονομασίες, ανάλογα με την περιοχή. Για παράδειγμα την αποκαλούν τσαμπούνα στα νησιά (Αιγαίο και Κυκλάδες), ασκομαντούρα (Κρήτη) όπως το αποκαλούσαν κατά τον Μεσαίωνα ή ασκοτσάμπουνο, τουλούμι, πίπιζα και αγγείο στα αρχαιότερα χρόνια κυρίως.

Ένα σημαντικό στοιχείο που κατάφερα να αντλήσω μέσα από τις συνεντεύξεις, είναι ότι πλέον υπάρχουν γκαϊντατζήδες, οι οποίοι έχουν αξιοποιήσει τη γκάιντα ως επάγγελμα. Επίσης, το συγκεκριμένο όργανο στις μέρες μας έχει πάρει θέση σε πολλά και διαφορετικά είδη μουσικής (π.χ. μέταλ, ροκ), σε μουσικά σχήματα και παίζεται από γυναίκες και από άνδρες, ενώ παλιά ήταν καθαρά ανδρική υπόθεση. Το τραγούδι και ο χορός στη Θράκη, ήταν κυρίως υπόθεση των γυναικών, ενώ το κομμάτι της οργανικής μουσικής των ανδρών.²¹ Το θετικό είναι ότι ακόμα και σήμερα ο αριθμός των γκαϊντατζήδων είναι αρκετά μεγάλος και αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι υπάρχουν νέα παιδιά που ασχολούνται με τη γκάιντα μέχρι και σε επαγγελματικό επίπεδο, αλλά

²¹ Βλ. Σαρρής Χάρης, *Η γκάιντα στον Έβρο. Μια οργανολογική εθνογραφία*, Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Μουσικών Σπουδών, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2007, σ. 99.

οι περισσότεροι είναι οι “παλιοί” (οι παππούδες) τους οποίους θα τους συναντήσει κανείς κυρίως στα χωριά της Ροδόπης²².

Όσον αφορά στη γκάιντα και στη θρακιώτικη μουσική, θα ήθελα να επιστήσω την προσοχή σε μία ομάδα γκαϊντατζήδων, η οποία αποτελείται από νέα άτομα που συνέστησαν το σύλλογο «Ιωάννης Δούκας Βατάτζης», με σκοπό να ενώσει τους παλιούς και τους νέους γκαϊντατζήδες για να ανταλλάξουν τις γνώσεις και τις εμπειρίες τους μέσα από σεμινάρια. Αυτό το σεμινάριο γίνεται τα τελευταία τρία χρόνια με τον υπεύθυνο Σεμιναρίου Εβρίτικης Γκάιντας και εθνομουσικολόγο κ. Χάρη Σαρρή. Αν και οι παλιότεροι γκαϊντατζήδες μάθαιναν να παίζουν γκάιντα με το αυτί και χωρίς να είναι ενταγμένοι σε κάποιο εκπαιδευτικό πλαίσιο, πλέον προσπαθούν να μεταδώσουν τη γνώση τους σε νέους μαθητές. Ο τρόπος που διδάσκουν είναι καθαρά πρακτικός, προφορικός, διότι θεωρία της μουσικής δε γνωρίζουν.

Η αλήθεια είναι πως σήμερα το τραγούδι και ο παραδοσιακός χορός κρατιούνται ακόμα ζωντανά κυρίως στα χωριά του Έβρου και όχι τόσο στα χωριά της Ξάνθης και της Κομοτηνής, τα οποία αστικοποιήθηκαν πολύ νωρίς (από το μεσοπόλεμο). Η μουσική παράδοση και τα τραγούδια, είναι αφηγηματικά. Είναι βγαλμένα μέσα από τη ζωή των ανθρώπων που πέρασαν δύσκολες καταστάσεις (πόλεμοι, κατοχές, προσφυγιά, βία, απαγωγές, εξισλαμισμοί κ.ά.). Ακόμα και οι χοροί τους ανταποκρίνονταν στα συναισθήματα που είχαν. Αν είχαν χαρές τότε οι χοροί ήταν γρήγοροι και πηδηχτοί, αν είχαν λύπες, ο ρυθμός και τα βήματα των τραγουδιών ήταν πιο αργά, πιο βαριά. Ο πιο γνωστός χορός της Θράκης, είναι ο Ζωναράδικος, ένας χορός που σήμερα χορεύουν ακόμα και οι «ξένοι»²³. Ονομάζεται έτσι, διότι οι χορευτές συνήθιζαν να πιάνονται από τα ζωνάρια των διπλανών τους. Παλιά ο Ζωναράδικος ήταν καθαρά ανδρική υπόθεση, μετέπειτα άρχισαν να επιτρέπουν τις γυναίκες να μπαίνουν στο χορό²⁴. Αυτός ο χορός ήρθε στην Ελλάδα από πρόσφυγες της Ανατολικής Ρωμυλίας²⁵. Ο ρυθμός του είναι εξάσημος, όμως

²² Μερικοί Θρακιώτες γκαϊντατζήδες: Γεώργιος Καραγιαννόπουλος (1926 – 2001), Θεοδόσης Λογαρούδης (1932 - 2017), Πέτρος Ουζουνάκης, Μιχάλης Ανέστης, Στέφανος Παπαβασιλείου, Δημήτρης Κώψας, Κωνσταντίνος Κώστας, Μιχάλης Γκατζαλόγλου, Γιάννης Τέδζιος, Δημοσθένης Χατζηκλωνίδης, Βαγγέλης Δωρόπουλος (1965), Χρήστος Τεκελής, Νικόλαος Γεωργιάδης, Ιωάννης Αραμπατζής, Δημήτριος Αναστασιάδης, Ιωάννης και Νίκος Χριστοδούλου, Αθανάσιος Χριστοδούλου, Ιωάννης Αϊτζής, Κιτσούκωφ Γκεόργκι, Στέργιος Ματακάκης.

²³ Οι μη γηγενείς, οι μη «ντόπιοι».

²⁴ Μπροστά χορεύουν οι άντρες, πιασμένοι απ’ τα ζωνάρια τους και πίσω οι γυναίκες, πιασμένες σταυρωτά.

²⁵ Η Ανατολική Ρωμυλία με τη συνθήκη του Βερολίνου το 1878, ονομάστηκε επίσημα περιοχή της Βόρειας Θράκης. Σήμερα, ανήκει στη Βουλγαρία και επεκτείνεται μέχρι τις ακτές του Εύξεινου Πόντου.

υπάρχουν διάφορες παραλλαγές, όπως με πιο αργά (ντούζκος) και με πιο γρήγορα βήματα (τσέστος).

Σχεδόν το 1/3 του πληθυσμού της Θράκης (κυρίως στις περιοχές της Ξάνθης και της Κομοτηνής) είναι μουσουλμάνοι με μη ελληνική καταγωγή. Δηλώνουν πως είναι πρόσφυγες. Πιθανόν να έχουν έρθει από περιοχές της Βουλγαρίας και της Τουρκίας. Περίπου 110.000 άτομα αποτελούν τη μειονότητα στη Θράκη. Οι μουσουλμάνοι, θεωρούν πως οι Πομάκοι δεν έχουν κανένα λόγο να υποστηρίζουν την ίδια θρησκευτική και πολιτιστική ζωή με αυτούς, με αποτέλεσμα να αναπτύσσεται ένας μεγάλος ανταγωνισμός ανάμεσά τους. Υπάρχουν αρκετοί μελετητές στις μέρες μας που ασχολούνται με τη περιοχή της Θράκης και κάνουν έρευνες πάνω σε αυτήν. Έχει αφήσει μεγάλη ιστορία πίσω της και κινεί το ενδιαφέρον πολλών ανθρώπων. Επίσης, αν ακούσει ποτέ κανείς τη μουσική των τραγουδιών των Πομάκων, θα παρατηρήσει ότι αρκετά συχνά μας θυμίζει Θρακιώτικους σκοπούς και τραγούδια από τη βόρεια πλευρά της Ροδόπης.

Εικόνα 2: Γκάιντα

Εικόνα 3: Γκαϊντατζήδες στον Έβρο

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Καταλήγοντας, λοιπόν, οδηγούμαι σε δύο βασικές διαπιστώσεις:

A) Τα στοιχεία που έχουμε μέχρι στιγμής δεν είναι απόλυτα ακριβή, καθώς στις απογραφές οι μουσουλμάνοι καταγράφονται συνήθως ενιαία και όχι ανά πληθυσμιακή ομάδα. Έτσι, οι απόψεις δίστανται. Υπάρχουν βιβλία στα οποία αναφέρεται πως οι Πομάκοι είναι Βούλγαροι, Τούρκοι, Έλληνες κ.ά. Από τη μεριά μου, βασίστηκα σε πληροφορίες που άντλησα μέσα από τη βιβλιογραφία καθώς και από καταγραφές και συνεντεύξεις που πήρα από ανθρώπους οι οποίοι είναι σχετικοί με το θέμα που επέλεξα να δουλέψω σε αυτή την εργασία. Γενικά, οι Πομάκοι χαρακτηρίζονται ως οι πανάρχαιοι κάτοικοι της οροσειράς της Ροδόπης. Σκοπός μου όμως δεν ήταν να αποδείξω πόσο Έλληνες είναι οι Πομάκοι αλλά να αναδείξω την πολιτισμική φυσιογνωμία τους και να πάρει μια γεύση ο αναγνώστης από αυτή την άγνωστη ομάδα ανθρώπων που ζει δίπλα μας.

B) Μια δεύτερη βασική διαπίστωση μελετώντας τη μουσική των Πομάκων αφορά στο ότι πολλοί νέοι σήμερα ασχολούνται με την παράδοση. Έτσι βλέπουμε σύγχρονα συγκροτήματα να συμπεριλαμβάνουν στη μουσική τους παραδοσιακά όργανα σε οποιοδήποτε είδος επιλέγουν να παίζουν. Πάντα οι παλιότεροι μουσικοί, έλεγαν «...διαδώστε την ιστορία μας στα παιδιά σας, μη μας ξεχνάτε και να θυμάστε ότι κάποια στιγμή υπήρξαμε κι εμείς²⁶». Κάθε τόπος λοιπόν έχει στοιχεία δυναμικής σχέσης με την ιστορία του. Πιστεύω έτσι πως η γκάιντα αποτελεί ένα μουσικό σύμβολο της Θράκης, ως αρχαίο όργανο. Πάντως, μέχρι και τις μέρες μας η θρακιώτικη δισκογραφία είναι κατά κανόνα εβρίτικη. Ο Έβρος θα έλεγα, κλείνοντας, είναι κάτι σαν κληρονόμος του ρεπερτορίου των χωριών της Ξάνθης και της Κομοτηνής.

²⁶ Λόγια παππούδων Πομάκων από καταγραφές του πατέρα μου, στα Πομακοχώρια του Ν. Ξάνθης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αυδίκος Γρ. Ευάγγελος, Μουσική και Μουσικοί της Θράκης, Υπουργείο Πολιτισμού, Εθνικό Πολιτιστικό Δίκτυο Πόλεων, Επιχείρηση Πολιτιστικής Ανάπτυξης Δήμου Αλεξανδρούπολης, Κέντρο Μελέτης Μουσικής Παράδοσης Θράκης – Μικράς Ασίας – Εύξεινου Πόντου, Αλεξανδρούπολη, 2002.

Βαρβούνης Γ. Μ., *Παραδοσιακός Πολιτισμός των Πομάκων της Θράκης*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα, 2000.

Γεωργαντζής Α. Πέτρος, *Πομάκοι. Καταγωγή και Ταυτότητα*, Ξάνθη, 2010.

Δρούλια Λουκία, Λιάβας Λάμπρος (επιμ.), Μουσικές της Θράκης. Μια Διεπιστημονική προσέγγιση: Έβρος, Σύλλογος οι φίλοι της μουσικής -Ερευνητικό πρόγραμμα «Θράκη», Αθήνα, 1999.

Εφημερίδα Ζαγάλιστα, Κέντρο Πομακικών Ερευνών, Εκδότης/Διευθυντής: Ιμάμ Αχμέτ, τεύχος 48, Δεκέμβριος 2010.

Θεοχαρίδης Δ. Πέτρος, *Γραμματική της Πομάκινης Γλώσσας*, εκδ. Αίγειρος, Θεσσαλονίκη, 1996.

Θεοχαρίδης Δ. Πέτρος, Χατζή-Αχμέτ Χουσεΐν, *Ταξιδεύοντας στην Ελλάδα το 1965*, εκδ. Πολιτιστικός Σύλλογος Πομάκων Ν. Ξάνθης, Ξάνθη, 2011.

Θεοχαρίδης Δ. Πέτρος, *Πομάκοι: Οι Μουσουλμάνοι της Ροδόπης (Ιστορία, Καταγωγή, Γλώσσα, Θρησκεία, Λαογραφικά)*, εκδ. Πολιτιστικό Αναπτυξιακό Κέντρο Θράκης, Ξάνθη, 1995.

Καζάζης Φώτης, *Πομάκοι. Φωτογραφικές Αφηγήσεις*, Αθήνα, 1995.

Λιάπης Κ. Αντώνης, *Η υποθηκευμένη γλωσσική ιδιαιτερότητα των Πομάκων*, Κομοτηνή, 1995.

Μεχμεταλή Ραχμή – Κόκκας Νίκος, *Βασικό Πομακο – Ελληνικό. Ελληνο - Πομακικό Λεξιλόγιο*, Ξάνθη, 2013.

Παπαδημητρίου Γ. Παναγιώτης, *Λαλιές των Πομάκων της Ελληνικής Ροδόπης: Περιφερειακή Αναλυτική Σλαβική και μουσουλμάνοι ομιλητές στη Νοτιοανατολική Ευρώπη, Α' τόμος*, Θεσσαλονίκη, 2013.

Παπαδημητρίου Γ. Παναγιώτης, *Λαλιές των Πομάκων της Ελληνικής Ροδόπης: Περιφερειακή Αναλυτική Σλαβική και μουσουλμάνοι ομιλητές στη Νοτιοανατολική Ευρώπη, Β' τόμος*, Θεσσαλονίκη, 2013.

Παπαδημητρίου Γ. Παναγιώτης, *Λαλιές των Πομάκων της Ελληνικής Ροδόπης: Περιφερειακή Αναλυτική Σλαβική και μουσουλμάνοι ομιλητές στη Νοτιοανατολική Ευρώπη, Γ' τόμος*, Θεσσαλονίκη, 2013.

Ρόγγο Αλή, *Πομάκικα Δημοτικά Τραγούδια της Θράκης*, Α' τόμος, εκδ. Ταμείον Θράκης, Ξάνθη, 2002.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

<https://www.radioevros.gr/didumoteixo-3o-seminario-ebritikis-gkaintas/> (8/8/2014).

https://www.alexpolisonline.com/2017/08/blog-post_92.html (16/8/2017).

<https://www.culturenow.gr/ta-mystika-tis-egnatias-toy-nikoy-kypoyrgoy-sto-hrodeio/> (23/4/2018).

<http://www.xanthitimes.gr/2017/07/08/ekpedefsi-ke-politismos-ton-pomakon/> (8/7/2017).

ΔΙΣΚΟΓΡΑΦΙΑ

Πομάτσκι πέσνε: Πομάκικα τραγούδια της Ορεινής Ξάνθης, Βαγγέλης Δωρόπουλος, Θρακική Εταιρεία, 1996.

Νουριέ ιε μπόλνα λέγκναλα: ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΑΠΟ ΤΑ ΠΟΜΑΚΟΧΩΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΡΟΔΟΠΗΣ, Πολιτιστικός Σύλλογος Πομάκων Νομού Ξάνθης, Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος, 2011.

Χοροί και τραγούδια του Έβρου: Μην κρύβεις το χθές, Πολιτιστικός Σύλλογος Παραδοσιακών Χορών “Ο Έβρος”, Μαγική Πυξίδα, 2008.

Χοροί και τραγούδια του Έβρου: για μια λάλησι για δυο λάλησι..., Πολιτιστικός Σύλλογος Παραδοσιακών Χορών “Ο Έβρος”, Μαγική Πυξίδα, 2011.

Το φυσικό περιβάλλον στα φυσικά μας τραγούδια: Μήλο μου και Μανταρίνι, Δανιήλ Εμμανουηλίδης, Studio Rainbow, 2000.

ΧΡΥΣΟΧΩΡΑΦΑ ΣΕΡΡΩΝ: παραδοσιακοί χοροί και σκοποί, Αλέξανδρος Ομηριάδης, Θρακική Εστία Δράμας και Διεθνής Οργάνωση Λαϊκής Τέχνης, 2002.

Τραγούδια και σκοποί από τα Θρακιοτοχώρια της Ξάνθης (Ανατολική και Βόρεια Θράκη): «Φύσηξε βοριάς κι αέρας», Ευάγγελος Δωρόπουλος, Ιωάννης Καναργιέλης, Mad Productions, 2010.

Για κατηβάτι στου χουρό: “Χοροί και τραγούδια του Έβρου”, Γιώργος Ζιώγας, R.P.N STUDIO, 2009.

Καρνοφύλλης Δοϊτσίδης: “Η α-λήθη(α) της Θράκης”, Μουσικοχορευτική παράσταση για την ζωή και το έργο του μεγάλου μουσικού της Θράκης, Πολιτιστικός Σύλλογος Παραδοσιακών Χορών “ο ΕΒΡΟΣ”, 2017.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΛΙΓΑ ΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΑ ΑΤΟΜΑ ΠΟΥ ΜΕ ΒΟΗΘΗΣΑΝ

Εμινέ Μπουρουτζή

Η Εμινέ Μπουρουτζή, είναι μια Πομάκα τραγουδίστρια, η οποία ζει στη Ξάνθη και έχει καταγωγή από το χωριό Δημάριο, το οποίο είναι ένα απομονωμένο χωριό. Η Εμινέ, είναι μία γυναίκα, η οποία σύμφωνα με τα λεγόμενα της, έχει δεχτεί αρκετό πόλεμο στη ζωή της, διότι δε δechόντουσαν γυναίκες να τραγουδάνε, παρόλα αυτά είναι αγωνίστρια έχει γράψει δικά της τραγούδια, έχει βγάλει δικά της cd. Από τότε που αποφάσισε να βγάλει τη μαντήλα και να αρχίσει να τραγουδά μπροστά σε μεγάλο κοινό, οι γονείς της έπαψαν να τη στηρίζουν και έτσι σταμάτησε να έχει επαφές μαζί τους. Από το 2007 ξεκίνησε να μαθαίνει την ελληνική γλώσσα, ενώ πιο πριν γνώριζε μόνο λίγες λέξεις. Έχει συμμετάσχει σε πολλές παραστάσεις, ενώ τον Ιούνιο του 2018 την κάλεσαν να τραγουδήσει στο Ηρώδειο, στα πλαίσια μιας παράστασης με τίτλο «ΤΑ ΜΥΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΓΝΑΤΙΑΣ»²⁷ του Νίκου Κυπουργού, παρουσιάζοντας πομάκικα

²⁷ Πρόκειται για μια συναυλία αφιερωμένη στις μουσικές της Βόρειας Ελλάδας, μια μουσική ένωση με τραγούδια βλάχικα, αρβανίτικα, σλαβόφωνα, τουρκόφωνα, ποντιακά, καππαδοκικά, ρομανέ, εβραϊκά, πομάκικα, με τη συμμετοχή τραγουδιστών και μουσικών από διάφορες περιοχές.

τραγούδια. Όπως μου ανέφερε και η ίδια προσωπικά «...αυτή η παράσταση ήτανε μία ξεχωριστή εμπειρία στη ζωή μου και είμαι ευγνώμων που με κάλεσαν σε έναν τέτοιο χώρο».

Βαγγέλης Δωρόπουλος

Ο Βαγγέλης Δωρόπουλος, γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη και κατάγεται από ένα χωρίο του Νομού Ροδόπης, τη Σάλπη, όπου και κατοικεί. Έχει σπουδάσει παιδαγωγικά στη Ρόδο και για ένα μεγάλο διάστημα δίδασκε σε δημοτικά σχολεία, στα Πομακοχώρια. Είναι, επίσης, δάσκαλος παραδοσιακών χορών στο Σύλλογο «ΘΡΑΚΗ» στην Ξάνθη εδώ και αρκετά χρόνια. Ο Βαγγέλης Δωρόπουλος προέρχεται από ένα σπίτι που είχε προπάππου και παππού γκαϊντατζήδες. Αν και δεν πρόλαβε κανέναν εν ζωή, μέσα από αναφορές που είχαν γίνει στα ονόματα τους και στη γκαϊντα, κληρονόμησε έναν μεγάλο σεβασμό για το όργανο. Σήμερα, παίζει σε διάφορα συγκροτήματα παραδοσιακή μουσική και τραγουδάει μαζί με την Εμινέ. Ασχολείται με τη μουσική από το 1991 και έχει συμμετάσχει σε πολλές ηχογραφήσεις δίσκων²⁸ και είναι από τους πιο γνωστούς γκαϊντατζήδες, όχι μόνο στη Ξάνθη, αλλά και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας. Έχει συμπεριληφθεί μαζί με τον Γιάννη Καναργιέλη (βλ. παρακάτω) στην καταγραφική δισκογραφική δουλειά “Μουσική και Μουσικοί της Θράκης” που προέκυψε από το ομώνυμο ερευνητικό πρόγραμμα και σήμερα ζει και εργάζεται στην Ξάνθη.

²⁸ Δισκογραφική δουλειά: «Φύσηξε βοριάς κι αέρας», «για μια λάλησι για δυο λάλησι...», «Νουριέ ιε μπόλνα λέγκναλα» («από τότε που ξάπλωσε η Νουριέ»), «Πομάτσκι πέσνε», «μην κρύβεις το χθεσ», «Ψες είδια στ' όνειρο μου», «Στης καρδιάς μου τ' ανοιχτά – Παντελής Θαλασσινός», «Τραγούδια της ξενιτιάς και του αποχωρισμού», «Παραδοσιακοί σκοποί και χοροί – Χρυσοχώραφα Σερρών», «Τα Μαυροθαλασσίτικα», «Ηοτφάρε Κιούρσε Πέντζιουρετ».

Γιάννης Καναργιέλης

Ο Γιάννης Καναργιέλης, με καταγωγή από την Ανατολική Θράκη, τη Λέσβο και το Αϊβαλί, γεννήθηκε και μεγάλωσε στη Ξάνθη. Η ενασχόλησή του με τους ελληνικούς παραδοσιακούς χορούς ξεκινά από τα μαθητικά του χρόνια, στο *Λύκειο Ελληνίδων Ξάνθης*. Ως χορευτής παραδοσιακών χορών, συμμετείχε σε πολλές μουσικοχορευτικές αλλά και χοροθεατρικές παραστάσεις και φεστιβάλ τόσο του εσωτερικού όσο και του εξωτερικού. Η αγάπη του για το χορό τον οδηγεί σταδιακά από τη θέση του χορευτή στη θέση του χοροδιδασκάλου. Ως χοροδιδάσκαλος έχει διδάξει σε πολλούς τοπικούς συλλόγους μεταξύ των οποίων, το *Λύκειο Ελληνίδων Ξάνθης*, την *Φιλοπρόοδη Ένωση Ξάνθης*, τον *Σύλλογο Μικρασιατών Νομού Ξάνθης «Αλησμόνητες Πατρίδες»*, ενώ διδάσκει σε σεμινάρια παραδοσιακών χορών στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Έλαβε μέρος σε ατομικές και οργανωμένες έρευνες και καταγραφές σχετικά με τη μουσικοχορευτική παράδοση της Θράκης και των Ελλήνων της Μ. Ασίας, ενώ τα τελευταία χρόνια διενεργεί επιτόπια έρευνα επικεντρωμένη στους Καππαδόκες πρόσφυγες. Συμμετείχε ως τοπικός συνεργάτης στο ερευνητικό πρόγραμμα του συλλόγου «ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ» με τίτλο «*Καταγραφή, μελέτη και προβολή της παραδοσιακής μουσικής της Θράκης*», στο εθνικό πρόγραμμα ΘΡΑΚΗ - ΑΙΓΑΙΟ - ΚΥΠΡΟΣ (*Δρώμενα και Λαϊκό Θέατρο*), στο ερευνητικό πρόγραμμα με τίτλο *Φύσηξε Βοριάς κι Αέρας* (έρευνα και καταγραφή τραγουδιών, χορών και εθίμων προσφύγων Ανατολικής και Βόρειας Θράκης στο Νομό Ξάνθης) υπό την αιγίδα της Νομαρχίας Ξάνθης, καθώς επίσης και σε ερευνητικά προγράμματα σχετικά με το λαϊκό

πολιτισμό των Πομάκων του Νομού Ξάνθης²⁹. Ασχολείται με την παραδοσιακή μουσική παίζοντας και διδάσκοντας παραδοσιακά κρουστά μουσικά όργανα. Ως μουσικός έχει πάρει μέρος σε πολλές σημαντικές δισκογραφικές δουλειές καθώς επίσης έχει καταγραφεί ως μουσικός στο ερευνητικό πρόγραμμα «Παραδοσιακοί οργανοπαίχτες και τραγουδιστές της Θράκης» (θρακιώτικη λύρα). Από το 2003 είναι μέλος του παραδοσιακού μουσικού σχήματος «Νόστος». Έχει συνεργαστεί με την Εμινέ Μπουρουτζή και με τον Βαγγέλη Δωρόπουλο, όπως ανέφερα παραπάνω, για διάφορα πολιτιστικά δρώμενα. Ζει μόνιμα στη Ξάνθη όπου και εργάζεται ως δημοτικός υπάλληλος σε ορεινό Δήμο, στους οικισμούς των Πομάκων του Νομού Ξάνθης.

[Αριστερά: Εμινέ Μπουρουτζή,
Μέση: Βαγγέλης Δωρόπουλος,
Δεξιά: Γιάννης Καναργιέλης]

²⁹ Δισκογραφική δουλειά: «Φύσηξε βοριάς κι αέρας», «Παραδοσιακοί σκοποί και χοροί – Χρυσόχώραφα Σερρών» «Χοτφάρε Κιούρσε Πέντζιουρετ», «για μια λάλησι για δυο λάλησι...», «Νουριέ ιε μπόλνα λέγκναλα» («από τότε που ξάπλωσε η Νουριέ»), «Μήλο μου και Μανταρίνι». Ήταν κι αυτός ένας από τους μουσικούς που καταγράφηκαν από το πρόγραμμα «Μουσική και Μουσικοί της Θράκης».